

СЛУЖБА ДУХОВНИКА У ЧЛАНУ 11. ДУШАНОВОГ ЗАКОНИКА: СВЕТОТАЈИНСКА И БОГОСЛОВСКА ПЕРСПЕКТИВА

Презвитер
Србољуб Д. Убипариповић*
Православни
богословски факултет
Универзитет у Београду

Апстракт: У овом раду је проучавана и анализирана служба духовника, која је законодавно уређена чланом 11. Душановог законика. Осврнувши се најпре на њено порекло и развој у Православној Цркви, аутор сагледава различите аспекте дошлицне службе на просторима под духовном управом Пећке патријаршије у светлу расположивих литургијских и канонско-правних извора XIV–XVI столећа. Ошуда изводи ушемељене претпоставке не само о дослуном развоју аколумије рукопроизвођења у службу духовног очинства, већ и о мање познатим особеностима личности и светотајинске делатности оних који су, с благословом и одобрењем надлежног епархијског архијереја, примали изречене помисли и трехове исповедајућих се хришћана.

Кључне речи: епископ, свети тајна исповести и покајања, духовник, Православна Црква, Душанов законик.

Увод

Преиспитивање историјских, обредословних и теолошких аспеката литургијског живота Цркве подразумева истрајно враћање ели тах патријарх хришћанског богослужења. Упркос већ добро познатим, али још увек недовољно проученим литургијским изворима примарног карактера, постоје и они који, изузев свог правног порекла и значаја, садрже и драгоцену сведочанства о појединим особеностима светотајинског

* subiparipovic@bfspc.bg.ac.rs; ubiparipovic@yahoo.com.

живота хришћана кроз историју. Као такав извор, између осталог, треба препознати и троделни правни зборник Душановог законодавства (*Скраћену синџајму Маџије Власџара, Јустинијанов закон и Душанов законик*).¹ Иако наведено наслеђе садржи мноштво важних чињеница литургиолошке природе, предмет овога рада јесте проучавање службе духовника која је правно уређена једанаестим чланом Душановог законика. Следствено, у овом раду ћемо се најпре осврнути на службу духовника у Православној Цркви, како бисмо потом анализирали поменути члан Душановог законика и сагледали дотичну садржину у светлу светотајинске перспективе.

1. Порекло и развој службе духовника у контексту свете тајне исповести и покајања у Православној Цркви

Тематици свете тајне исповести и покајања у Православној Цркви посвећен је особити број радова у савременим литургиолошким и богословским токовима.² Упоредо са тим, телетургијски аспекти ове

¹ Треба напоменути да у сачуваном рукописном наслеђу тексту Душановог законика увек претходе *Скраћена синџајма Маџије Власџара и Јустинијанов закон*. О овоме троделном кодексу Душановог законодавства видети подробије: Ђорђе Бубало, „Оглед из историје текста Душановог законика. Рукописно окружење“, *ЗРВИ* L (2013): 725–740.

² Реч је о следећим радовима: Stefano Parenti, „Confessione, penitenza e perdono nelle chiese orientali“, *Rivista Liturgica*, Quinta serie, anno CIV fascicolo 4 (ottobre-dicembre 2017): 111–141; Θεόδωρος Ε. Πάγκου, „Н ἐξομολόγησις: τὸ μυστήριον τοῦ νόμου καὶ τῆς χάριτος“, у: *Θεολογία καὶ σύγχρονη ἐκκλησιαστική ζωή*, ур. Прот. Ἀθανάσιος Γκίκας, Μιλτιάδης Βάντος, Κωνσταντῖνος Π. Κωτσόπουλος, Θεόδωρος Ε. Πάγκου, Δημήτριος Νικολακάκης, Γεώργιος Χ. Γκαβαρδίνας (Θεσσαλονίκη: Ἐκδόσεις Μυθονία, 2014), 575–595; Παναγιώτη Ι. Σκαλτσή, „Ιστορική ἐξέλιξη τῆς Ἀκολουθίας εἰς ἐξομολογεῖσθαι“, у: *Λειτουργικές μελέτες II* (Θεσσαλονίκη: Ἐκδόσεις Π. Πουρναρά, 2009), 385–454; Алексей Пентковский, „Покаянная практика христианской Церкви во второй половине первого тысячелетия по Р. Х.“, у: *V Международная богословская конференция Русской Православной Церкви „Православное учение о церковных Таинствах“* (Москва, 13–16 ноября 2007 г.), Том III (Москва: Синодальная библейско-богословская комиссия, 2009), 203–215; Ненад Милошевић, „Света тајна исповести и покајања у теорији и пракси“, у: *У Духу и истини. Литургијско-канонске шеме* (Београд: Универзитет у Београду, Православни богословски факултет, Институт за теолошка истраживања, 2011), 16–26; Владимир Вукашиновић, *Српска барокна теологија: библијско и светитајинско богословље у Карловачкој митрополији XVIII века*, друго исправљено издање (Београд – Врњци: Православни богословски факултет Универзитета у Београду — Институт за литургику и историју уметности, 2017), 84–100. 114–122. 143–145; „Руски и малоруски утицаји на литургијски живот Карловачке митрополије у XVIII столећу“, *Саборност* 4 (2010): 163–177. 187–190; Михаил Арранц, *Избранные сочинения по литургики. Том II. Таинства Византийской Традиции* (Рим–Москва: Папский Восточный Институт, Институт Философии, Теологии и Истории св. Фомы, 2003), 6–358; Златко Матић, „Све-

свете тајне, као и изузетно обимно рукописно наслеђе такозваних *исповедних устави*³ (номоканунаца, епитимийних номоканона или пенитенцијалних зборника) били су инспиративни за настанак и публиковање низа релевантних истраживачких резултата како на нашим,⁴ тако и на ширим просторима.⁵ Упоредо са тим, стиче се утисак да су упркос

та тајна (сакрамент) исповести и покајања у Римокатоличкој Цркви: од Тридентског до Другог ватиканског концила (и назад?)“, у: *Покајање, прашићање и сјасење у савременој (посмодерној) култури. Испиунило се време и приближило се Царство Божије; покајте се и верујте у Јеванђеље (Мк 1, 15)*, зборник радова са научног богословског скупа поводом прославе два века оснивања манастира Покајница (манастир Покајница, 21. мај 2018. године), ур. Златко Матић (Београд, Пожаревац: Институт за Систематско богословље ПБФ УБ, Одбор за просвету и културу ЕПБ, 2018), 189–205; Зоран Деврња, „Покајање у канонском предању Цркве и савремена црквеносудска пракса“, у: *Покајање, прашићање и сјасење у савременој (посмодерној) култури. Испиунило се време и приближило се Царство Божије; покајте се и верујте у Јеванђеље (Мк 1, 15)*, 143–156; Србољуб Убипариповић, „Света тајна исповести и покајања и обнова литургијског живота у Православној Цркви: извесне недоумице и актуелни изазови“, у: *Покајање, прашићање и сјасење у савременој (посмодерној) култури. Испиунило се време и приближило се Царство Божије; покајте се и верујте у Јеванђеље (Мк 1, 15)*, 121–140.

³ Неизоставна референтна тачка у овом погледу остаје капитално тротомно дело А. Алмазова, *Тайная исповѣдь в Православной восточной Церкви: Опытъ внѣшней исторіи*, т. 1–3 (Одесса, 1894).

⁴ Stanoje Bojanin, „The Byzantine Penitential Nomocanon in the Serbian and South Slavic Early Modern Printed and Manuscript Book“, у: *Byzanz und das Abendland VII. Studia Byzantino-Occidentalia*, Antiquitas • Byzantium • Rerum Novarum XLII, Herausgegeben von Zoltán Farkas, László Horváth, Tamás Mészáros (Budapest: ELTE Eötvös-József-Collegium, 2021), 31–49; Станоје Бојанин, „Чин исповести у јужнословенским рукописним књигама од почетка XIII до почетка XVI века“, у: *Гласови и слике: облици комуникације на средњовековном Балкану: (IV–XVI век)*, ур. Станоје Бојанин, Љубомир Милановић, Милош Цветковић (Београд: Византолошки институт САНУ, 2020), 533–571; „Епитимийни номоканон Горажданског молитвеника (1523) у свету штампане и рукописне књиге“, *Црквене студије* 15 (2018): 181–203; „Ћирило-методијевска традиција у покајничким књигама српске редакције (XIV–XVII век)“, у: *Свети Ћирило и Методије и словенско писано наслеђе (863–2013)*, ур. Јованка Радић, Виктор Савић, Старословенско и српско наслеђе 1 / *Palaeoslavica et Serbica antiqua I* (Београд: Институт за српски језик САНУ, 2014), 79–101; „Језик претње у средњовековним покајничким књигама“, у: *Теолитивистичка проучавања словенских језика*, ур. Јасмина Грковић-Мејдор, Ксенија Кончаревић (Београд: САНУ, 2013), 333–356; „Пенитенцијални састави у дечанским требницима № 68 и № 69“, у: *Дечани у светлу археографских истраживања*, ур. Татјана Суботин-Голубовић (Београд: Народна библиотека Србије, 2012), 163–181; „Парохијска заједница у огледалу српских пенитенцијалних зборника“, у: *Средњовековно право у Срба у огледалу историјских извора*, ур. Сима Ћирковић, Коста Чавошки, Извори српског права XVI (САНУ, Београд 2009), 261–283; Вуксан Бодин, „Опросна писма пећких патријарха“, *Балканика XXII* (1991): 259–270; „Покајање и исповед код Срба у религиозној литератури и графици XVIII века“, *Зборник Филозофског факултета XVII* (1991): 241–272.

⁵ М. В. Корогодина, „Греческие и русские покаянные тексты: вопросники, поновления и епитимийники“, у: *V Международная богословская конференция Русской Православной Церкви „Православное учение о церковных Таинствах“ (Москва, 13–16 ноября*

обиљу многоструко важних становишта, не само личност, већ и чин рукопроизвођења у службу духовника остали недовољно проучени.⁶

Питање порекла и праксе савршавања власти духовног суда у древној Цркви не може бити разрешено на одговарајући начин без претходног увида у јеванђелско предање. С тим у вези, треба нагласити да Богочовек Господ Исус Христос поучава своје ученике о новозаветном разумевању греха, покајања, свезивања и раздрешења грехова, као и спасења на више места у јеванђелским текстовима. Међутим, мишљења смо да су два од особитог значаја везано за нашу тему истраживања. У осамнаестој глави Матејевог јеванђеља, поучавајући претходно своје ученике о Његовом доласку у свет ради спасења онога што је изгубљено, Месија изговара следеће речи: „Ако ли ти згрјеси брат твој, иди и покарај га насамо; ако те послуша, добио си брата својега. Ако ли те не послуша, узми са собом још једнога или двојицу да на устима два или три свједока остане свака ријеч. Ако ли њих не послуша, кажи Цркви; а ако ли не послуша ни Цркву, нека ти буде као незнабожац и цариник. Заиста вам кажем: Што год свежете на земљи биће свезано на небу, и што год раздријешите на земљи биће раздријешено на небу“ (Мт. 18, 15–18).

Изузев чињенице да су Христове речи о поверавању власти апостолима да везују и раздрешују грехове, биле и лично упућене Светом апостолу Петру у истом Јеванђељу уз додатак: „И даћу ти кључеве Царства небескога: и што свежеш на земљи биће свезано на небесима; и што раздријешиш на земљи биће раздријешено на небесима“ (Мт. 16, 19), најважније место за разумевање „времена и места“ пројављивања власти суда садржано је у Лукином опису установе божанствене Евха-

2007 г.), 227–233; М. В. Корогодина, *Исповедь в России в XIV–XIX веках: Исследование и тексты* (Санкт-Петербург: Российская Академия наук, Институт русской литературы — Пушкинский Дом, 2006); Nadieszda Kizenko, *Good for the Souls: A History of Confession in the Russian Empire* (New York: Oxford University Press, 2021).

⁶ Као изузетке у наведеном смислу треба истаћи тротомно дело Алмазова, у коме је објављен одређени број молитава и последовања посвећења у чин духовника (А. Алмазова, *Тайная исповѣдь в Православной восточной Церкви: Опытъ внешней истѳоріи*. Изслѣдованіе преимущественно по рукописямъ. Томъ III. Приложенія, II. Приложенія ко второму тому, Отдѣлъ I. (Одесса 1894), 32–41), потом С. И. Смирнова и његове чланке: „Исповедь и покаяние в древних монастырях Востока“, *Богословский вѣстник*, Т. 1 бр. 2 (1905): 371–400; „Исповедь и покаяние в древних монастырях Востока: Старческая исповедь“, *Богословский вѣстник*, Т. 1 бр. 3 (1905): 453–480; „Исповедь мирян перед старцами: Служение миру древнего монашества“, *Богословский вѣстник*, Т. 3 бр. 9 (1905): 1–38; „Кто совершал таинство покаянія в Древней Церкви?“, *Богословский вѣстник*, Т. 1 бр. 3 (1906): 469–502; „Кто совершал таинство покаянія в Древней Церкви?“, *Богословский вѣстник*, Т. 2 бр. 5 (1906): 1–33; али и дело Радослава М. Грујића, *Средневековно срѣско парохијско свешѣенство* (Скопље: Штампарија и књиговезница „Стара Србија“, 1923), 45–53.

ристије. Тим поводом Богочовек Христос између осталог вели: „И ја вама завјештавам Царство као што Отац мој мени завјешта, да једете и пијете за мојом трпезом у Царству моме, и да сједите на пријестолима и судите над дванаест племена Израиљевих“ (Лк. 22, 29–30).

Поверено савршавање службе суда апостолима (уп. Мт. 19, 28) и апостолским прејемницима, то јест епископима у оквиру „простора и времена“ завештаног Царства Божијег новом Израиљу (уп. Мт. 21, 43), открива извор и печат свете тајне исповести и покајања у Цркви – Свету Литургију. Следствено, несумњиво да је то и кључни разлог због чега су лично признавање сопствене склоности паду у грех и покајање сабраних хришћана, као доминирајуће теме у свим литургијским типовима, имали примарни значај.⁷

Надаље, пошто је искључиво епископима дарована власт суда, о чему између осталог говори и најстарија молитва хиротоније у чин епископа у спису *Апостолско предање* (око 215/220. године)⁸ Светог Иполита Римског, непобитно је становиште да су изворно само они били једини савршитељи свете тајне исповести и покајања у најширем смислу речи.⁹ Истини за вољу, једино је у случају наступања са мртнога часа хришћанина, који је био у статусу онога који се каје, или оправданог изостанка епископа, презвитер могао према благослову надлежног архијереја и у складу са упутствима измирити покајника са заједницом и присајединити га Цркви, припуштајући га „општењу у Приносу“.¹⁰

Међутим, после завршетка прогона у време римског императора Декија (249–251), те услед појаве Новацијановог раскола и потребе обликовања одговарајуће покајне дисциплине према (от)палим хришћанима (*lapsi – sacrificati, thurificati, libellatici*), долази до формирања институције презвитера ради покајања (ὁ ἐπὶ τῆς μετανοίας

⁷ О томе видети опширније: Н. Милошевић, *Света тајна исповести и покајања у теорији и пракси*, 20–21.

⁸ Hippolyte de Rome, *La Tradition Apostolique*, 3, texte latin, introduction, traduction et notes de Dom B. Botte, Sources chrétiennes 11 (Paris: Cerf, 1968), 29.

⁹ О томе видети: Шести, седми и четрдесет трећи канон Картагинског сабора из 419. године, *Свешћени канони Цркве*, превод са грчког и словенског Епископа Атанасија умировљеног Херцеговачког (Београд: Интерклима графика Врњци, 2005), 319–320, 335.

¹⁰ О томе видети подробније: Vinson Joseph, *Reserved Sins According to the CCEO and “latae Sententiae” Censures According to the CIC in Relation to the Sacrament of Penance: A Comparative Juridical and Pastoral Analysis*, A Dissertation Submitted to the Chair of Canon Law in the Faculty of Theology at the University of Fribourg for Obtaining the Degree of Doctorate, Fribourg/Freiburg – 1700, Switzerland 2015, 44–46, <https://folia.unifr.ch/unifr/documents/304577>, приступљено 22. јула 2023. године.

πρεσβύτερος).¹¹ Иако нису забележени описи вршења дисциплине покајања од стране наведеног презвитера, мишљења смо да то свакако није значило да су епископи престали савршавати власт суда у древној Цркви. Вероватно да је дотична презвитерска служба подразумевала вођење особите бриге о хришћанима у статусу кајућих се и богослужбеном начину учвршћивања њихових пољуљаних односа са заједницом сутелесника Христових, али и сведочење епископу о видљивим плодовима њиховог напредовања на пољу постепеног измирења и присаједињења Цркви Божијој. Штавише само је епископ могао, после сопственог уверавања у њихово духовно стање, полагањем руку на божанственој Евхаристији отпустити оне који се кају или их припустити општењу у Литургији Тајне.

Формирање парохија током III–IV столећа и потоњи догађаји ће иницирати осетније промене на равни литургијског живота Цркве. Иако ће одлуком цариградског патријарха Нектарија из 391. године доћи до укидања презвитера над кајућим се (οἱ πρεσβύτεροι ἐπὶ τῶν μετανοούντων) и допуштања свакоме да према испитивању сопствене савести приступа Причешћу,¹² питање праксе вршења свете тајне исповести и покајања у овој епохи не би могло бити сагледано на релевантан начин без детаљнијег увида у садржину списка *Ајосѿолске Усѿанове* (око 380. године).

У другој књизи *Ајосѿолских Усѿанова*, у оквиру поука упућених епископу, више одељака је посвећено светој тајни исповести и покајања. Када је реч о хришћанину који је учинио грех, уз битну напомену да „ти треба да знаш, о епископе, нити да превидиш грехе народа, нити да се одвраћаш од кајућих се...”¹³ архијереју се налаже да, спознавши онога који је сагрешио, строго му се обрати и заповеди да буде удаљен изван места сабирања, као и да му се поводом његовог удаљавања строго обраћају и ђакони, питајући за њега и усмеравајући га како да напусти сабрање, да би напослетку умолили епископа за њега да буде прихваћен као покајник.¹⁴ Тада епископ треба да заповеди ономе који је сагрешио да уђе код њега насамо и расудивши

¹¹ О томе видети детаљније: Σωκράτους Σχολαστικοῦ, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, Τόμος Πέμπτος, Κεφ. ΙΘ', PG 67, Parisiis 1864, 613A, 616AB; V. Joseph, 46–49.

¹² О томе видети подробније: Σ. Σχολαστικοῦ, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, Τόμος Πέμπτος, Κεφ. ΙΘ', PG 67, 616B–620A; Georg Wagner, „Покаянная дисциплина в Восточной традиции“, у: М. Арранц, *Избранные сочинения по литургике. Том II. Таинства Византийской Традиции*, 206.

¹³ „Constitutiones Apostolicae“, Liber II, XV, у: *Iuris ecclesiastici graecorum historia et monumenta* (iussu Pii IX. Pont. Max. curante I. B. Pitra S. B. E. Card.), Tom. I: A Primo P. C. N. Ad VI Saeculum (Romae, MDCCCLXIV), 148.

¹⁴ „Constitutiones Apostolicae“, Liber II, XVI, 148.

о његовом покајању, то јест да ли је достојан да у целости може бити прихваћен од Цркве, упућује га сходно величини греха на пут удаљавања од истог у виду држања вишедневног поста, што ће рећи две, три, пет или седам седмица, после чега га отпушта саветујући га и поучавајући смирењу, молитвеном сједињењу са Господом и поуздању у Божије милосрђе.¹⁵

Наредни корак, према *Айосџолским Усџановама*, усмерава најпре епископа да треба водити рачуна и давати разрешење кајућим се, поводом чега ће здраве чувати, а оне који су сагрешили опомињати.¹⁶ Поврх свега то последично значи да ће он као пастир, руководећи кајућег се ка разрешењу грехова, олакшавати му пут повратка и примати онога који приноси сузе покајања, за кога се целокупна Црква моли,¹⁷ те полажући руке на њега враћати га на његово место у изабраном стаду.¹⁸

Сходно претходно описаном сведочанству, треба нагласити да је формулисано становиште савремених литургичара Н. Милошевића и А. Пентковског о два саставна дела свете тајне исповести и покајања у древној Цркви, тајном и јавном,¹⁹ у потпуности исправно. Истовремено, пошто ће услед формирања парохија презвитери уместо епископа постати они који возглављују евхаристијска сабрања, али не поседујући власт суда, отуда се јавни део исповести више није могао обављати на Светој Литургији већ искључиво изван ње.²⁰ У прилог томе говори и извор с краја VII и почетка VIII века, то јест посланица едеског епископа Јакова презвитеру Томи, у којој се истиче да су јектенија и молитва за оне који се кају, а које су некада произношене на Литургији,

¹⁵ „Constitutiones Apostolicae,” Liber II, XVI, 148–149. Индикативна је чињеница да и Свети Јован Златоусти, у беседи произнетој на дан спомена блаженог Филогонија, позива хришћане у Цариграду који не долазе редовно на литургијска сабрања да, непосредно пре празника Рождества Христовог који ће уследити за пет дана, припреме се за долазак на празничну Литургију на следећи начин: „Јер, довољан је период од ових пет дана да, ако биваш трезвеноуман у подвигу, молиш се и бденишеш, мноштво грехова осујетиш (предупредиш)“ (Ἰωάννου Χρισοστόμου, *Εἰς τὸν μακάριον Φιλογόνιον...* Ἐλέχθη δὲ πρὸ πέντε ἡμερῶν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, λόγος ἕκτος, δ', PG 48, 754.

¹⁶ „Constitutiones Apostolicae,” Liber II, XVII, 152.

¹⁷ У *Айосџолским Усџановама*, у оквиру Литургије која носи име Светог Климента Римског, садржан је текст јектеније и молитве за оне који се кају. О томе видети: „Constitutiones Apostolicae,” Liber VIII, VIII–IX, 396–397; Н. Милошевић, *Света тајна исповести и покајања у теорији и пракси*, 23–24.

¹⁸ „Constitutiones Apostolicae,” Liber II, XVII, 152.

¹⁹ Н. Милошевић, *Света тајна исповести и покајања у теорији и пракси*, 21–24; А. Пентковский, „Покаянная практика христианской Церкви во второй половине первого тысячелетия по Р. Х.,” 203–215.

²⁰ Н. Милошевић, *Света тајна исповести и покајања у теорији и пракси*, 25.

ради патрицији Ирини,²⁷ а који су му се исповедали и обраћали за одговарајуће духовно руковођење.

Упоредо са чувањем праксе исповедања помисли и грехова духовном руководитељу у манастирима, на основу садржине једне главе у оквиру низа поглавља на различите теме под именом Светог Никифора Цариградског, могуће је индиректно закључити да су, током IX века, врло вероватно постојали свештенослужитељи називани духовницима (πνευματικοί), а који су исповедали и мирјане.²⁸ Но ипак, остаје непознатим да ли је у том случају неко од свештеника у парохијама уопште могао бити посвећиван у службу духовника или је пак, искључиво било речи о свештенотонасима.

Опипљивији докази у вези са постојањем духовника у парохијским срединама на Истоку садржани су у изворима из XIV столећа. Осим податка који износи П. Скалцис да је служба духовника обновљена у Православној Цркви у XII веку,²⁹ *Синџајма Матхије Власџара* (из 1335. године) сведочи о постојању свештеника духовника који од епископа примају такву духовну власт:

„О свештенициѣхъ доухобнициѣхъ

ѡште оубо елѣѣи епископы ни же грѣхомъ оставленїемъ, ни же доухомъ светлымъ можаху подавати, ниже множае презвитеръ оправданїе нмоуште, колми оубо си помисли приѣти не възмагють и сьгрѣшенїа рѣшити же и безати, аште не отъ епископа приѣмоуць областїю.“³⁰

Прецизније и знатно садржајније тумачење могућности посвећивања презвитера у службу духовника, односно оних који уз благослов

²⁷ Mihail Mitrea, “Spiritual Guidance in Ninth-Century Byzantium: The Letters of Theodore the Stoudite to Eirene the Patrician (with an English translation jointly prepared),” *Annual of Medieval Studies at CEU* 21 (2015): 151–176.

²⁸ „Νικηφόρου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως κεφάλαια περὶ διαφόρων ὑποθέσεων“, θ'. у: *Iuris ecclesiastici graecorum historia et monumenta (iussu Pii IX. Pont. Max. curante I. B. Pitra S. B. E. Card.)*, Том. II: A VI ad IX Saeculum (Romae, MDCCCLXVIII), 325.

²⁹ П. И. Скалцѣ, „Историкѣ ἐξέλιξη τῆς Ἀκολουθίας εἰς ἐξομολογοῦμενον“, 419.

³⁰ *Матхије Власџара Синџајмай*. Азбучни зборник византијских црквених и државних закона и правила. Словенски превод времена Душанова, Начело Е = *схѣтала*. Глава 11, издао Стојан Новаковић, књига IV (Београд: Српска краљевска академија, Државна штампарија Краљевине Србије, 1907), 301–302. Упореди: *Ματθαίου Βλάσταρη, Σύνταγμα κατὰ στοιχείον...*, Ἀρχὴ τοῦ Ε στοιχείου. Κεφ. ΑΑ', „Περὶ ἱερῶν πνευματικῶν“, PG 144, 1320B; *Матхија Власџар Синџајма*, Слово Е, глава 31; са српскословенског језика превела Т. Суботин-Голубовић, уредник Коста Чавошки, Извори српског права XVIII (Београд: САНУ, Одељење друштвених наука, 2013), 218.

епископа бивају рукопроизвођени у ту сврху, срећемо нешто касније у *Синѡа*ми формулисано на следећи начин:

„ѿко каюштинѣ се помысли приѣматн и рѣшитн и везатн сыгрѣшенїа епископомъ дастъ се по повелѣнню же сихъ и презвитеромъ

Карѡагненскаго .ѿ.

Шестоѣ иже въ Карѡагненн събора правило: Иже помазанїа творенїе, скетаго рекше мѹра трѣбоуен црккѣ освещенїе, по нѣконмъ кетхомъ бываемо обичан, и иже каюштинѣ се примиренїе, иже есть помысл исповѣданїе и доушевиныхъ изъвъ, враѣба покаяннїа за прѣштенїи, и иже къ лоушшему обраштенїемъ, снче бо чловеѣкъ Богови примираетъ се.

Знаменїе. Ёа снѣ отъ прѣзвитеръ отрече бывати, архїереомъ бо сихъ възложено есть строенїе, ѿко везати и рѣшитн могуштинмъ, образъ нмоуштинѣ апостолъ нмѣже областн Христосъ вѣроуѣн. Тѣмъ же и иже кромѣ повелѣнїа епископа приѣмлюште помысли чловеѣчскыи скештенїици и иноци [іероіеνοι монаχοї³¹ — свештеномонаси или рукоположени монаси, примедба С. У.] залѣ творетъ, и великымъ вѣдамъ достоинно, ни же бо рѣшитн, ни же везати нмоутъ власти, много же паче несвещенїици иноци [οι άνιεροι монаχοї³² — нерукоположени или прости монаси, примедба С. У.]; снмъ бо и иже повелѣти отнотъ помысли въприѣматн и соудитн никакоже подобно.“³³

Изузев индиректног закључка о могућности давања епископске пуномоћи рукоположением монасима за примање људских помисли, као и одрицања такве могућности у погледу простих монаха, за претпоставити је да наведена синтагма ἡ ἐπιτροπή ἐπισκόπου (повелѣнїе епископа) подразумева како чин рукопроизвођења у службу духовника,

³¹ Упореди: Ματθαίου Βλάσταρη, *Σύνταγμα κατὰ στοιχείον*..., Ἀρχὴ τοῦ Μ στοιχείου. Κεφ. Θ', „Ὅτι τῶν μετανοούντων τοὺς λογισμοὺς δέχεσθαι, καὶ λύειν καὶ δεσμεῖν τὰ ἡμαρτημένα, τοῖς ἐπισκόποις ἐδόθη, κατ' ἐπιτροπὴν δὲ τούτων καὶ τοῖς πρεσβυτέροις,“ PG 145, 28A.

³² Упореди: Ματθαίου Βλάσταρη, *Σύνταγμα κατὰ στοιχείον*..., Ἀρχὴ τοῦ Μ στοιχείου. Κεφ. Θ', „Ὅτι τῶν μετανοούντων τοὺς λογισμοὺς δέχεσθαι, καὶ λύειν καὶ δεσμεῖν τὰ ἡμαρτημένα, τοῖς ἐπισκόποις ἐδόθη, κατ' ἐπιτροπὴν δὲ τούτων καὶ τοῖς πρεσβυτέροις,“ PG 145, 28A.

³³ *Машѡје Власѡара Синѡа*маш. Азбучни зборник византијских црквених и државних закона и правила. Словенски превод времена Душанова, Начело м = сѣчтала. Глѡка ѿ, 390–391. Упореди: *Машѡја Власѡар Синѡа*ма, Слово М, глава 9; са српско-словенског језика превела Т. Суботин-Голубовић, 284–285.

тако и писмени вид пуномођја добијеног од епископа за вршење назначене службе. У прилог томе треба навести и сведочанство Светог Симеона Солунског (друга половина XIV столећа–1429) који сматра да службу духовног очинства никако не треба даривати монасима који живе у осопштини (идиоритмији) и нису хиротонисани, док и сами презвитери врше такву службу по пуномоћи епископа и услед његовог одсуства.³⁴ Штавише, он наводи и да презвитерима који врше службу духовног очинства бива давана не само дозвола, већ и τὸ ἔνταλμα или τὸ ἔνταλτήριον – што ће рећи писана пуномоћ за такву службу поводом литургијске и пастирске потребе, при чему не треба заборавити да власт задржавања и раздрешења грехова у Православној Цркви припада искључиво епископу а не презвитеру.³⁵

Управо у светлу претходно изложених чињеница треба приступити и потпунијем разумевању помена службе духовника у *Законику цара Душана* (1349. и 1354.).

2. Служба духовника у члану 11. Душановог законика

Правно уређење Душановог царства, почев од средине XIV века, неизоставно је подразумевало и одговарајуће законодавно оснаживање улоге и мисије наше помесне Цркве на територијама земаља под његовом влашћу. Отуда не треба да представља изненађење што Душанов законик већ чланом 1. налаже *очишћење хришћанства*,³⁶ то јест богослужбено и канонско-правно уређење и оснажење црквеног живота православних хришћана у тадашње доба. Изузев пресудне улоге епископа на том пољу, особити значај у дотичном контексту имали су, осим свештеника, и духовници. Иако су се досадашњи приређивачи више издања Душановог законика само делимично задржавали на служби духовника која се непобитно помиње у два члана, излажући тим поводом сажете коментаре,³⁷ сматрамо умесним да с тим у вези пречимо у наставку рада релевантну анализу наведене службе.

³⁴ Συμεῶν Θεσσαλονίκης, „Περὶ τῶν ἱερῶν χειροτονιῶν“, *Διάλογος...*, Кеф. ΣΜΘ'. „Ὅτι οὐδὲ ἰδιώτας μοναχοὺς χρὴ καθιστᾶν πνευματικούς“, PG 155, 468AB.

³⁵ Συμεῶν Θεσσαλονίκης, „Περὶ τῶν ἱερῶν χειροτονιῶν“, *Διάλογος...*, Кеф. ΣΝ'. „Διατὶ ἔνταλμα δίδεται“, PG 155, 468BCD–469A.

³⁶ *Душанов законик*, приредио Ђорђе Бубало (Београд: Завод за уџбенике, Службени гласник, 2010), 75. 149.

³⁷ Александар В. Соловјев, *Законик цара Симеона Душана 1349. и 1354. године* (Београд: САНУ, 1980), 172–173. 180. *Законик Симеона Душана цара српског 1349. и 1354.*, на ново издао и објаснио Стојан Новаковић (Београд: Задужбина Илије М. Коларца, 1898), 152. 155.

У члану 11. Душановог законика јасно је и недвосмислено прописано следеће:

„[11] Atn

И скетителіе да поставе доуховнике по вѣѣх иноріахъ нхъ, по градовѣхъ и по селѣхъ. И тизни доуховници да соу нже соу примили благословеніе на доуховничѣство везати и рѣшити ѿт свонхъ нмь архіерен. И да нхъ слоуша вѣакы по законуу црковномоу. И шнизи доуховници конхъ нѣсоу поставили доуховнике да се нжденоу, да нхъ вѣдѣѣа црква по законуу.“³⁸

„И архијереји да поставе духовнике по свим парохіјама њиховим, и по градовима и по селима. И ти духовници да буду они који су од својих архијереја примили благослов за духовништво да везују и разрешавају. И да их слуша свако по закону црквеном. А они духовници који нису постављени за духовнике да се изгнају и да их казни црква по закону.“³⁹

Сходно назначеном члану, очигледно је да законска регулатива налаже архијерејима избор и постављење духовника по свим епархијама, који ће са њиховим благословом примати и разрешавати помисли и грехе верног народа по градовима и селима. Иако се не открива директан повод уобличавања оваквог члана, могуће је да су посредни најмање два разлога. Први би се могао тицати обременености епархијских архијереја на равни управљања њиховим епархијама и услед неизбежног вођења различитих парница на друштвеном нивоу у тадашњој држави, те њиховој дословној онемогућености да исповедају православне хришћане.

Други пак, разлог настанка овога члана вероватно треба препознати и као вид реакције у погледу експанзије и утицаја монашких редова Западне Цркве, нарочито у XIII и XIV столећу, а који су преплавили европски континент и сасвим извесно допрли и до простора Душановог царства. Међу њима су се пре свега истицали Фрањевци који су, осим проповедања, исповедали народ међу којем су мисионарили.⁴⁰

Питање утврђивања тачног броја духовника који су вршили своју службу у нашој помесној Цркви у време постојања Душанове царевине, остаје још увек отвореним. Иако је А. Соловјев у свом тумачењу поме-

³⁸ Душанов законик, приредио Ђорђе Бубало, 77.

³⁹ Душанов законик, приредио Ђорђе Бубало, 152.

⁴⁰ Мирослав Поповић, „Монашки редови и духовност на Западу у 12. и 13. веку“, Теолошки погледи XLI, број 1 (2008): 155–156.

нутог 11. члана, на основу Дечанске хрисовуље, тврдио да је „по селима било много попова, по 4–5“, ⁴¹ те да је само један од њих могао бити духовник као парохијски свештеник, ⁴² мишљења смо да су за духовнике првенствено могли бити бирани и посвећивани рукоположени монаси, док је избор неког од парохијских свештеника био веома редак.

Такође, за претпоставити је да је примање благослова од архијереја за службу духовништва или духовног очинства, односно везивање и раздрешење грехова онога који се исповеда, како стоји у више редакција текста *Законика*, подразумевало најпре само молитву рукопроизвођења, те временом и потоње формирање мањег по обиму чина посвећења, док је на крају вероватно следило и уручивање нарочитог документа – писаног пуномоћја или грамате (τὸ ἐνταλμα или τὸ ἐνταλτήριον). ⁴³

Премда нам до сада није познат нити један сачувани српскословенски литургијски извор из XIV stoleћа који садржи одговарајућу аколутују, ⁴⁴ као непосредну потврду следовања слову и духу *Душановој законика*, треба нагласити постојање таквог чина у једном рукописном српскословенском Требнику са Правилима светих и преславних апостола и другим делима *Син. 307* (ГИМ 80370/925) из 1423. године. Такође, у првом делу рукописне *Скраћене синџаџе Матице Властџара* српскословенске редакције АСАНУ Стара збирка 51 из XVI stoleћа, срећемо текст *Зайоведне књије* или писаног пуномоћја за службу духовника.

Следствено, у Требнику са Правилима светих и преславних апостола и другим делима *Син. 307* (ГИМ 80370/925) из 1423. године, исписан је чин који је, својевремено, готово у целости објавио и А. Алмазов, ⁴⁵ а који гласи:

„Чинъ на поствѣкленіе дѣховника ѿс

вѣко гн ѿу хѣ бѣ нашъ. ѿже кључе црѣкѣ твоѣго нѣснаго. пѣтрѣ
врхѣвномоу твоѣмѣ апѣлѣ. порѣчнкѣ. ѿ на нѣмѣ сѣдѣю свою црѣкѣ

⁴¹ А. В. Соловјев, *Законик цара Сѣфана Душана 1349. и 1354. године*, 180.

⁴² Соловјев, *Законик цара Сѣфана Душана*, 180.

⁴³ О овом писаном овлашћењу или грамати која је давана духовнику по његовом рукопроизвођењу, видети подробније; А. Алмазова, *Тайная исѣовѣдѣ в Православной востѣочной Церкви: Оѣѣѣ ѡ ѡнѣшней исѣоріи*. Исѣлѣдованіе преимущественно по рукописямъ. Томъ II (Одесса 1894), 162–165.

⁴⁴ Алмазов истиче да је њему лично било познато само једно последовање постављења у службу духовника на грчком језику, чији настанак датује у период XII–XIII stoleћа. О томе видети опширније: А. Алмазова, Томъ II, 160–162.

⁴⁵ А. Алмазова, *Тайная исѣовѣдѣ в Православной востѣочной Церкви: Оѣѣѣ ѡ ѡнѣшней исѣоріи*. Исѣлѣдованіе преимущественно по рукописямъ. Томъ III. Приложенія, II. Приложенія ко второму тому, Отдѣл I. (Одесса 1894), 35–36.

сѣздаѣхъ. ѿ даѣхъ ѣмъ вѣла на нѣси ѿ на землѣхъ вѣзати ѿ разсѣшати грѣхы. ѿ пакы рекы сѣтымъ своимъ апломъ ѿ оученикомъ. прїимете дѣхъ сѣтинъ. ѿ ѿмже ѿпѣсѣтите грѣхы ѿпѣсѣтете ѿмъ ѿ ѿмже дръжѣте дръжѣтете ѿмъ. тѣмже вѣко члѣколюбче прѣвѣчныхъ црѣхъ. ѿ сего раба твоего іеромонаха. ѿмѣ. егѣже ѿзволѣхъ ѣси поставити се ѿ мене архіерея ѿмѣ. быти пастира словесномъ твоѣмъ сѣдѣхъ. вѣмъ ѿсѣти оуправѣ на дѣло вѣжѣвные словѣжбы. ѿко да ѿ заблѣжѣшее ѿвѣта ѿвѣрѣтѣ. ѿ прїедѣнитѣ нхъ къ сѣтомъ ѿзбѣраномъ твоѣмъ сѣдѣхъ. ѿ вѣ дѣхъ сѣрашнаго прїишѣствѣа соудѣа твоего прѣвѣдѣнаго. вѣвѣдѣи к тѣбѣ пѣсѣтирѣмъ начелѣнѣхъ хрѣсту. сѣ вѣсѣлѣемъ рѣтѣ. сѣ азъ ѿ дѣхъ ѣже мнѣ дѣхъ бѣ. ѿко тѣбѣ побѣдѣхъ вѣсѣка слава ѿ чѣстѣ ѿ поклѣнѣнїе сѣ ѿцѣмъ ѿ сѣ снѣмъ ѿ сѣ прѣсѣтѣмъ ѿ жївѣотворѣцимъ тѣи дѣхѣмъ. нїна ѿ прѣно ѿ вѣхъ вѣхъ:

Вхъ вѣхъ ѿ, прїишѣи ѿ вѣ сѣранѣи кесѣрїе филиповѣи. вѣпрѣшаашѣе оученикы своѣ глѣе. кого ме глѣютѣ быти члѣци соудѣа сѣа члѣческаго. ѿнѣи же рѣхъше. ѿвѣи оубѣи ѿвѣанѣа крѣтелеа. ннѣиже нлѣи. дрѣхъзѣи же іеремїю. нлѣи єдиногѣо ѿ прѣхъ. глѣи ѿмъ. вѣи же кого ме глѣете быти. ѿвѣцѣахъ же сѣмѣмъ пѣтрѣ рѣ. тѣи єси хрѣстѣи бѣа жнѣвѣаго. ѿ ѿвѣцѣахъ ѿ рѣ ѣмъ вѣлѣжѣнѣи єси сѣмѣмѣи вѣары ѿвѣна. ѿко пѣхъ ѿ крѣхъ не ѿкры тѣбѣ. нѣ ѿцѣи мѣнѣи ѿже на нѣсѣхъ. ѿ азъ же тѣбѣ глѣи, ѿко тѣи єси пѣтрѣ, ѿ на сѣмъ камѣни сѣхъжѣи црѣковѣи мою. ѿ вѣрѣаа адовѣа не оудѣлѣютѣ єи. ѿ дѣмъ тѣи клѣче црѣкѣа нѣсѣнаго. ѿ єже ацѣи свѣжѣишѣи на землѣи, вѣудѣтѣи свѣзѣанно ѿ на нѣсѣхъ. ѿ єже ацѣи разсѣшѣишѣи на землѣи, вѣудѣи разсѣшѣено на нѣсѣхъ.⁴⁶

Узимајући у обзир изложено послѣдовање, треба нагласити да је реч о сажетом и једноставном чину, при чему су садржина молитве и избор јеванђелског одељка различити у поређењу са релевантном аколутѣјом на грчком језику коју је анализирао А. Алмазов.⁴⁷ Упркос томе што је Алмазов претпоставио да је послѣдовање из српско-словенског Требника, које смо претходно навели, плод својеобразне самосталне редакције,⁴⁸ мишљења смо да је за потврду таквог становишта неопходно консултовати још увек недовољно истраже-

⁴⁶ Требник са Правилима светих и преславних апостола и другим делима *Син.* 307 (ГИМ 80370/925) из 1423. године, л. 183r–183v. https://catalog.shm.ru/api/spf/5Twn8e9-AR1_vr5BMoegeJICmQ96pFhUzm6uNH_zbCpMzIhJoDISF0DNsXhIkKn2_data, приступљено 21.06.2023.

⁴⁷ Упореди: А. Алмазова, Томъ II, 160–162; А. Алмазова, Томъ III. Приложѣнїа, II. Приложѣнїа ко второму тому, Отдѣлъ I., 35.

⁴⁸ А. Алмазова, Томъ II, 165–166.

но рукописно богослужбено наслеђе на грчком језику из периода XIV–XV столећа.

Други извор, у коме смо пронашли текст *Зайоведне књиѣ* (τὸ ἐνταλτήριον) о произвођењу у службу духовника, јесте *Скраћена синѡаѣма Маѡије Влаѡѡара* АСАНУ Стара збирка 51 који је врло вероватно настао у XVI веку, а чији наслов гласи *Разлѡчнѣ глѡбѡни сѡврѡни. ѡ ѡного нѡмоканѡна. ѡ цѡѡѡницѡхѡ*.⁴⁹ У првом делу овог рукописног извора садржан је и следећи текст:

„МЛѢВА ЮЖЕ ДАЮТЬ ѢПѢПИ ДХОВНЫМЪ ѠЦЕМЪ. ДА ПРИЕМЛЮТЪ ЧЛВКИ
НА НІСПОВѢДАНІЕ:

[illegible]

Упечатљивост цитираног извора о постављању свештеномонаха на службу духовног очинства, очитује се између осталог и у савету да духовник прима покајнике на исповест веселим и тихим лицем, односно

⁴⁹ *Скраћена синџајма Маџије Власџара АСАНУ Сџара збирка 51, л. 1а.*

⁵⁰ *Скраћена синџајма Маџије Власџара АСАНУ Сџара збирка 51, л. 285–29а.*

да им се обраћа слатким и кротким ликом уз привлачне и биране речи како би их побудио да из дубине срца открију своје грехе.

Осим наведеног, на основу једног српскословенског текста исписаног на кожи из XIV века, као и *Избраних слова из Законика свештих ошца* намењених за потребу свештеника из српскословенског рукописа ЈАЗУ 707 (сада НАЗУ) с краја XV или из прве половине XVI столећа, могуће је подробније разумети очекивани лик ових свештенослужитеља и њихов приступ онима који се кају, саме одлике исповести, старосну границу за исту и периоде на нивоу године када је била савршавана. Отуда, у првом текстуалном извору садржан је овакав текст:

„Аѿпо ѿстѣ ѡтѣцемъ (доуховнимъ) чѣда любити, милоуѣдомъ быти, кротѣкомъ, смѣреномъ, ѡчитѣльномъ, не ѡтѣготѣще чѣдъ своихъ ни богатѣства ради ни ѡбраманѣ се сама ради ни дара зрѣще то ни зѣло ѡслабити и попоуститише ѡстаѡу еже ѡуставитише свѣтын ѡтѣци, нѣ размотреннѣмъ тѡворитѣ, видѣн чловѣкоу немощъ и ѡтѣ себе самого. Писано (ѡ) ѿстѣ: прѣплъненъ корабль погрѣзнѣтъ а празднъ заточитѣ се. а въ вѣрѣмѣ плънь пловетѣ до вѣрѣ. Тако и мы братиѣ аще чѣда своѣа тежѣкими заповѣдѣми ѡроучимъ, то пачѣ ѡтпадоутѣ и погыбноутѣ. Погыбенѣтъ братѣ тѡвои неразоумны въ тѡвоѣмъ разоумѣ, за негоже ѡмрѣтъ христѡѣ. Нѣ пачѣ испрѣѣа ѡко малѣкомъ нантан его ѡко младѣнца неразоумна рекше божѣствѣнымъ поученнѣмъ, ѡко да приндетѣ въ разоумъ въ истинѣноу въкроу.

Аѿпо ѿстѣ чѣдомъ послоушликомъ быти и трѣпѣликомъ, ѡкоже пишѣтъ : Аще кто хощѣтъ исповѣдати грѣхы своѣ, съ слѣзамѣи да исповѣстѣ, ѡко слѣзы смѣреннѣе соутѣ. Покланѣюще се ѡтѣцоу достѡитѣ да въ слоужбѣ молитѣ се ѡ насѣ. Слѣзы ѡ великихъ грѣхъ ѡмывають. И молитѣ се богоу анѡуѣргнѡ поуще, избавитѣ ѡ нѣхъ .л. анѡуѣргнѡ за. д. мѣсеце, н. к. анѡуѣргнѡ за. н. мѣсець, (а) за. вѣ. мѣсець .л. анѡуѣргнѡ. И могоутѣ слоужбѣници избавити ѡтѣ грѣхъ, аще хощѣтъ, кающѣхъ се добрѣ и прилежно...

Братиѣ, дрѣжимъ заповѣди господнѣ, да не ѡбѣимъ се непѡтѣбѣни. Се же вѣждѣ ѡтѣче, ѡко доуховному чѣдоу подобѣетѣ на. г. чѣстѣ раздѣлитѣ грѣхы : прѣвоу чѣстѣ на прѣмнолѡститѣѡго бога, .в. чѣстѣ на себе, .г. чѣстѣ на исповѣдѣника. Прѡтѣвоу слѣѣ дати заповѣди чловѣкоу да вѣн добрѣ спасѣмъ се. Дѣлѣжнѣ ѿстѣ ѡко врачѣ хытрѣ вѣзыскати канѡнѣ исповѣдавѣшѡмоу се и расмо-

трькѣ даати заповѣдь, да друугъ друуга теготы носимъ и тако с'врьшимъ заповѣди христовы.“⁵¹

После савета упућених духовницима о избегавању обременивања покајника са тежом епитимијом, особито се издваја поука да ако неко хоће да исповеда своје грехе, то чини са сузама јер су оне пројава смирења, будући да исте омивају велике грехове, као и да се духовни отац усрдно моли за покајнике, пре свега на Литургији.

Наредни извор, који је настао крајем XV или током прве половине XVI столећа, доноси још неколико драгоцених података о улози духовника у светотајинском животу наше помесне Цркве. С тим у вези, текст вели:

„И прько да оу създане свѣте трапезе по всехъ црьквахъ великихъ и малихъ и да оу освещен'не и оу нихъ моци свѣте да се поставе : такон да литоургисоую, ннако никако. И крьстнилице да се оучине по црьквахъ, да се крьцаю детца. И да се поставляю протопопе и доуховници добри чловѣци и поповомъ да оу доуховници да исправляють попове и люди во всехъ доуховнихъ вещехъ. И да освещая црькве протопопе с доуховници свѣтителемъ благословениемъ (drugi rkp. dodaje: а безъ благословения никакоже)...

И да се исповедоують люди воць .вѣ. летъ дваци оу годишоу, сирнон недѣли и во филиповоу дне; кто ли се не исповеда, да се не причеца и (воць) црь[к]ве да се воцлоучи. Попове конхъ не благослови свѣтитель, да не оу доуховници, ни да им се исповедоують. И попове да помазоую детце миромъ великимъ ; ако ли оу и стари а не миросани, да ихъ миросаю доуховници... И да си имаю протопопе съ доуховници и с попови крьщение и законъ (и в'се потребности) цю им' трѣбоуе да крьсте и оуче люди... И попови да си оу доуховници сваки оу своен инорин а оу друугон пределн да не сежоу.“⁵²

Очигледно је да изложена садржина недвосмислено указује на тадашње дужности духовника, одређује старосну границу од дванаест

⁵¹ Vatroslav Jagić, „Opisi i izvodi iz nekoliko južno-slovinskih rukopisa. Sitna građa za crkveno pravo. 4. Заповѣди и устава стѣхъ воць .тѣи.“, *Starine VI* (Zagreb: JAZU, 1874): 129. 130–131.

⁵² Vatroslav Jagić, „Opisi i izvodi iz nekoliko južno-slovinskih rukopisa. Sitna građa za crkveno pravo. 3. Словеса изъбранна воць законника стѣхъ воць на потребу поповомъ и въсемъ лѣдемъ по законъ свѣтаго црьковнаго оуставла“, *Starine VI* (Zagreb: JAZU, 1874): 125. 126. 127.

година када православни хришћани почињу да се исповедају, али и да исповест бива два пута годишње – у Недељу сиропусну и на дан спомена Светог апостола Филипа (уочи Божићног поста). Исто тако, истиче се непобитна важност епископовог благослова за ступање у службу духовног очинства, те да сваки духовник не преступа границе парохije за коју су надлежни други духовници.

У складу са предоченим чињеницама, могуће је констатовати да су спровођење 11. члана Душановог законика, као и рецепција истог били по свему судећи неупитни на просторима под духовним старањем Пећке патријаршије засигурно током периода од најмање стотину година. Истовремено, не треба заборавити да и 2. члан Законика такође помиње духовнике као личности које, уколико епископи нису у могућности да благосиљају женидбе како припадника властеле, тако и осталих друштвених слојева Царства, могу то чинити јер су бирани и постављани од архијереја.⁵³ Мишљења смо да је ова регулатива била формулисана у циљу учрвљења брачних заједница, будући да је склапање брака по благослову и сходно вољи епископа одувек имало у Православној Цркви недвосмислену евхаристијску конотацију.⁵⁴ Поврх свега, врло је вероватно да су будући брачници били најпре исповедани од стране епископа или духовника непосредно пре ступања у свету тајну брака, те ако би били достојни причешћа онда су у погодном време венчавани и причешћивани на Светој Литургији, или пак у оквиру аколутije тајне брака Пређеосвећеним даровима.⁵⁵

Закључак

Законодавно уређење Душановог царства средином XIV столећа подразумевало је, између осталог, литургијско и црквено-правно унапређење живота и мисије Православне Цркве на просторима дотичне државе. Смештање у правне оквире службе духовника у члановима 11. и 2. Душановог законика, имало је за циљ несметано светотајинско из-

⁵³ Душанов законик, приредио Ђорђе Бубало, 75. 149.

⁵⁴ О томе видети подробноје: Н. Милошевић, *У Духу и истини. Литургијско-канонске теме*, 27–31.

⁵⁵ О савршавању свете тајне брака у Православној Цркви најпре у оквиру божанствене Евхаристије, те потом у склопу нарочитог светотајинског последовања када су младенци, ако су били достојни, причешћивани Пређеосвећеним даровима, или су пак у супротном само испијали из такозване заједничке чаше, видети опширније: Ненад Милошевић, *Молићвослов. Историјско-шелејургијски развој последовања парохијској тајни* (Београд: Универзитет у Београду, Православни богословски факултет, Институт за теолошка истраживања, 2012), 90–103.

грађивање Цркве Божије, то јест пружање потпоре епископима који нису били у физичкој могућности да исповедају васколики народ Божији и у целости савршавају власт суда, али и исказивање пастирске бриге и вођење рачуна о духовном животу хришћана.

За службу духовника су, после обнављања исте у Православној Цркви у XII веку, били бирани и рукопроизвођени, према нашем скромном мишљењу, првенствено свештеномонаси. Сходно консултованим рукописним изворима, аколутија ступања у службу духовника, у време XIV–XV столећа, подразумевала је једну молитву и одговарајућу еванђелску перикопу уз потоње проширење овога чина и неизоставно предавање од епископа *Заповедне књије* или писменог пуномоћја (*τὸ ἐνταλτήριο*) у руке новопостављеног духовника. Сами лик онога ко је примао помисли и грехове кајућих се хришћана, потом његов приступ на почетку и током периода епитимије, као и време, улога и учесталост свете тајне исповести и покајања у црквеном животу, обликовани су благодарећи не само текстовима различитих редакција *Скраћене синџаице Маџије Власџара*, већ и бројним требницима са епитимијним номоканонима и исповедним уставима.

* * *

Библиографија

Извори:

Ἀναστασίου Σιναΐτου. „Ἐρωτήσεις καὶ ἀποκρίσεις περὶ διαφόρων κεφαλαίων ἐκ διαφόρων προσώπων.“ *Ἐρώτησις Σ'.* Καλὸν ἐστὶν ἄρα τὸ ἐξομολογεῖσθαι τὰ ἀμαρτήματα ἡμῶν πνευματικοῖς ἀνδράσιν (10). PG 89, 369D–382C.

Душанов законик. Приредио Ђорђе Бубало. Београд: Завод за уџбенике, Службени гласник, 2010.

Законик Сѣефана Душана цара срѣскої 1349. и 1354. На ново издао и објаснио Стојан Новаковић. Београд: Задужбина Илије М. Коларца, 1898.

Ἰωάννου Χρισοστόμου. *Εἰς τὸν μακάριον Φιλογόνιον...* Ἐλέχθη δὲ πρὸ πέντε ἡμερῶν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως. Λόγος ἕκτος, PG 48, 747–756.

Jagić, Vatroslav. „Opisi i izvodi iz nekoliko južno-slovenskih rukopisa. Sitna građa za crkveno pravo. 3. Гловеса изъбранна вътъ законника сѣѣхъ ѡцѣ на по-трѣбѣхъ поповомъ и въсемъ лѣдемъ по законѣ свѣтаго црьковнаго оуставѣ“. *Starine VI* (Zagreb: JAZU, 1874): 125–127.

Jagić, Vatroslav. „Opisi i izvodi iz nekoliko južno-slovenskih rukopisa. Sitna građa za crkveno pravo. 4. Заповѣди и ѱтави сѣѣхъ ѡцѣ .тѣи“. *Starine VI* (Zagreb: JAZU, 1874): 127–131.

- Маїија Власїар Синїаїма. Са српскословенског језика превела Т. Суботин-Голубовић. Ур. Коста Чавошки. Извори српског права XVIII. Београд: САНУ, Одељење друштвених наука, 2013.
- Маїије Власїара Синїаїмаї. Азбучни зборник византијских црквених и државних закона и правила. Словенски превод времена Душанова. Издао Стојан Новаковић. Београд: Српска краљевска академија, Државна штампарија Краљевине Србије, 1907.
- Ματθαίου Βλάσταρη. *Σύνταγμα κατά στοιχείων...* Ἀρχὴ τοῦ Ε στοιχείου. Κεφ. ΛΑ΄. „Περὶ ἱερέων πνευματικῶν.“ PG 144, 1320BD.
- Ματθαίου Βλάσταρη. *Σύνταγμα κατά στοιχείων...* Ἀρχὴ τοῦ Μ στοιχείου. Κεφ. Θ΄. „Ὅτι τῶν μετανοούντων τοὺς λογισμοὺς δέχεσθαι, καὶ λύειν καὶ δεσμεῖν τὰ ἡμαρτημένα, τοῖς ἐπισκόποις ἐδόθη, κατ’ ἐπιτροπὴν δὲ τούτων καὶ τοῖς πρεσβυτέροις.“ PG 145, 25D–28AB.
- „Νικηφόρου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως κεφάλαια περὶ διαφορῶν ὑποθέσεων.“
Y: Iuris ecclesiastici graecorum historia et monumenta (iussu Pii IX. Pont. Max. curante I. B. Pitra S. B. E. Card.). Tom. II: A VI ad IX Saeculum, 320–327. Romae: MDCCCLXVIII.
- Светїо Писмо Сїаροїа и Новоїа Заветїа. Београд: Свети Архиепископски Синод Српске Православне Цркве, 2010.
- Светиїени канони Цркве. Превод са грчког и словенског Епископа Атанасија умировљеног Херцеговачког. Београд: Интерклима графика Врњци, 2005.
- Скраћена синїаїма Маїије Власїара АСАНУ Сїара збирка 51.
- Соловјев, Александар В. Законик цара Сїефана Душана 1349. и 1354. їогине. Београд: САНУ, 1980.
- Συμεῶν Θεσσαλονίκης. „Περὶ τῶν ἱερῶν χειροτονιῶν“, *Διάλογος...*, Κεφ. ΣΜΘ΄. „Ὅτι οὐδὲ ἰδιώτας μοναχοὺς χρὴ καθιστᾶν πνευματικούς“, PG 155, 468AB.
- Συμεῶν Θεσσαλονίκης. „Περὶ τῶν ἱερῶν χειροτονιῶν“, *Διάλογος...*, Κεφ. ΣΝ΄. „Διατὶ ἔνταλμα δίδεται“, PG 155, 468BCD–469A.
- Σωκράτους Σχολαστικοῦ. *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, Τόμος Πέμπτος, Κεφ. ΙΘ΄, PG 67, 613A–620A.
- Требник са Правилима светих и преславних апостола и другим делима *Син. 307* (ГИМ 80370/925) из 1423. године. https://catalog.shm.ru/api/spf/5Twn8e9-ARl_vr5BMoegeJICmQ96pFhUzm6uNH_zbCpMzIhJoDlSF0DNsXhIkKn2.data. Приступљено 21.06.2023.
- Hippolyte de Rome. *La Tradition Apostolique*. texte latin, introduction, traduction et notes de Dom B. Botte. Sources chrétiennes 11. Paris: Cerf, 1968.
- „Constitutiones Apostolicae.“ *Y Iuris ecclesiastici graecorum historia et monumenta (iussu Pii IX. Pont. Max. curante I. B. Pitra S. B. E. Card.).* Tom. I: A Primo P. C. N. Ad VI Saeculum, 111–422. Romae: MDCCCLXIV.
- Θεοδώρου Στουδίτου. *ὑποτύπωσις*, PG 99, 1704B–1720B.
- Θεοδώρου Στουδίτου. *Περὶ ἐξαγορεύσεως καὶ τῶν ταύτης διαλύσεων κανόνες ἐκτεθέντες παρ’ αὐτοῦ (1)*, PG 99, 1721A–1729C.

Литература:

- Алмазова, А. *Тайная исповѣдь в Православной восточной Церкви: Опытъ внѣшней исторіи*. т. 1–3. Одесса, 1894.
- Арранц, Михаил. *Избранные сочинения по литургике. Том II. Таинства Византийской Традиции*. Рим–Москва: Папский Восточный Институт, Институт Философии, Теологии и Истории св. Фомы, 2003.
- Бодин, Вуксан. „Опросна писма пећких патријарха“. *Балканика* XXII (1991): 259–270.
- Бодин, Вуксан. „Покајање и исповед код Срба у религиозној литератури и графици XVIII века“. *Зборник Филозофској факултету XVII* (1991): 241–272.
- Bojanin, Stanoje. “The Byzantine Penitential Nomocanon in the Serbian and South Slavic Early Modern Printed and Manuscript Book.” У *Byzanz und das Abendland VII. Studia Byzantino-Occidentalia*, Antiquitas • Byzantium • Renascentia XLII. Herausgegeben von Zoltán Farkas, László Horváth, Tamás Mészáros, 31–49. Budapest: ELTE Eötvös-József-Collegium, 2021.
- Бојанин, Станоје. „Чин исповести у јужнословенским рукописним књигама од почетка XIII до почетка XVI века“. У *Гласови и слике: облици комуникације на средњовековном Балкану: (IV-XVI век)*, ур. Станоје Бојанин, Љубомир Милановић, Милош Цветковић, 533–571. Београд: Византолошки институт САНУ, 2020.
- Бојанин, Станоје. „Епитимијни номоканон Горажданског молитвеника (1523) у свету штампане и рукописне књиге“. *Црквене студије* 15 (2018): 181–203.
- Бојанин, Станоје. „Ћирило-методијевска традиција у покајничким књигама српске редакције (XIV–XVII век)“. У *Свети Ћирило и Методије и словенско њисано наслеђе (863–2013)*, ур. Јованка Радић, Виктор Савић. Старословенско и српско наслеђе 1 / *Palaeoslavica et Serbica antiqua* I, 79–101. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2014.
- Бојанин, Станоје. „Језик претње у средњовековним покајничким књигама“. У *Теолитивистичка проучавања словенских језика*, ур. Јасмина Грковић-Мејџор, Ксенија Кончаревић, 333–356. Београд: САНУ, 2013.
- Бојанин, Станоје. „Пенитенцијални састави у дечанским требницима № 68 и № 69.“ У *Дечани у светлу археографских истраживања*, ур. Татјана Суботин-Голубовић, 163–181. Београд: Народна библиотека Србије, 2012.
- Бојанин, Станоје. „Парохијска заједница у огледалу српских пенитенцијалних зборника“. У *Средњовековно право у Срба у огледалу историјских извора*, ур. Сима Ћирковић, Коста Чавошки. Извори српског права XVI, 261–283. Београд: САНУ, 2009.
- Бубало, Ђорђе. „Оглед из историје текста Душановог законика. Рукописно окружење“. *ЗРВИ* L (2013): 725–740.

- Вукашиновић, Владимир. *Српска барокна теологија: библијско и свештештвенско догматско учење у Карловачкој митрополији XVIII века*. Друго исправљено издање. Београд – Врњци: Православни богословски факултет Универзитета у Београду — Институт за литургику и историју уметности, 2017.
- Вукашиновић, Владимир. „Руски и малоруски утицаји на литургијски живот Карловачке митрополије у XVIII столећу“. *Саборност* 4 (2010): 163–208.
- Πάγκου, Θεόδωρος Ε.. „Η εξομολόγηση: τὸ μυστήριον τοῦ νόμου καὶ τῆς χάριτος.“ У *Θεολογία καὶ σύγχρονη ἐκκλησιαστικὴ ζωή*, ур. Прот. Ἀθανάσιος Γκίκας, Μιλτιάδης Βάντσος, Κωνσταντῖνος Π. Κωτσόπουλος, Θεόδωρος Ε. Πάγκου, Δημήτριος Νικολακάκης, Γεώργιος Χ. Γκαβαρδίνας, 575–595. Θεσσαλονίκη: Ἐκδόσεις Μυθονόια, 2014.
- Грујић, Радослав М. *Средњевековно српско парохијско свештвенство*. Скопље: Штампарија и књиговезница „Стара Србија“, 1923.
- Деврња, Зоран. „Покајање у канонском предању Цркве и савремена црквено-судска пракса“. У *Покајање, прашицање и спасавање у савременој (постмодерној) култури*. Испиунило се време и приближило се Царство Божије; покајаше се и верујше у Јеванђеље (Мк 1, 15). Зборник радова са научног богословског скупа поводом прославе два века оснивања манастира Покајница (манастир Покајница, 21. мај 2018. године), ур. Златко Матић, 143–156. Београд, Пожаревац: Институт за Систематско богословље ПБФ УБ. Одбор за просвету и културу ЕПБ, 2018.
- Joseph, Vinson. *Reserved Sins According to the CCEO and “latae Sententiae” Censures According to the CIC in Relation to the Sacrament of Penance: A Comparative Juridical and Pastoral Analysis* (A Dissertation Submitted to the Chair of Canon Law in the Faculty of Theology at the University of Fribourg for Obtaining the Degree of Doctorate, Fribourg/Freiburg – 1700, Switzerland 2015). <https://folia.unifr.ch/unifr/documents/304577>. Приступљено 22. јула 2023. године.
- Kizenko, Nadieszda. *Good for the Souls: A History of Confession in the Russian Empire*. New York: Oxford University Press, 2021.
- Корогодина, М. В. „Греческие и русские покаянные тексты: вопросники, поновления и епитимийники“. У V *Международная богословская конференция Русской Православной Церкви „Православное учение о церковных Таинствах“ (Москва, 13–16 ноября 2007 г.)*, Том III, 227–233. Москва: Синодальная библейско-богословская комиссия, 2009.
- Корогодина, М. В. *Исповедь в России в XIV–XIX веках: Исследование и тексты*. Санкт-Петербург: Российская Академия наук, Институт русской литературы — Пушкинский Дом, 2006.
- Матић, Златко. „Света тајна (сакрамент) исповести и покајања у Римокатоличкој Цркви: од Тридентског до Другог ватиканског концила (и назад?)“. У *Покајање, прашицање и спасавање у савременој (постмодерној) култури*. Испиунило се време и приближило се Царство Божије; покајаше се и верујше у Јеванђеље (Мк 1, 15), 189–205.

- Милошевић, Ненад. *Молишвостов. Историјско-шелешуртијски развој последовања парохијској шийика*. Београд: Универзитет у Београду. Православни богословски факултет. Институт за теолошка истраживања, 2012.
- Милошевић, Ненад. „Света тајна исповести и покајања у теорији и пракси“. У *У Духу и истини. Литургијско-канонске шеме*, 16–26. Београд: Универзитет у Београду, Православни богословски факултет, Институт за теолошка истраживања, 2011.
- Mitrea, Mihail. “Spiritual Guidance in Ninth-Century Byzantium: The Letters of Theodore the Stoudite to Eirene the Patrician (with an English translation jointly prepared).” *Annual of Medieval Studies at CEU* 21 (2015): 151–176.
- Parenti, Stefano. “Confessione, penitenza e perdono nelle chiese orientali.” *Rivista Liturgica*, Quinta serie, anno CIV fascicolo 4 (ottobre-dicembre 2017): 111–141.
- Пентковский Алексей. „Покаянная практика христианской Церкви во второй половине первого тысячелетия по Р. Х.“ У *V Международная богословская конференция Русской Православной Церкви „Православное учение о церковных Таинствах“ (Москва, 13–16 ноября 2007 г.)*, Том III, 203–215. Москва: Синодальная библейско-богословская комиссия, 2009.
- Поповић, Мирослав. „Монашки редови и духовност на Западу у 12. и 13. веку“. *Теолошки погледи* XLI, број 1 (2008): 133–163.
- Σκαλτσή, Παναγιώτης Ι. „Ιστορική εξέλιξη τῆς Ἀκολουθίας εἰς ἐξομολογούμενον.“ У *Λειτουργικές μελέτες II*, 385–454. Θεσσαλονίκη: Ἐκδόσεις Π. Πουρναρά, 2009.
- Смирнов, С. И. „Исповедь и покаяние в древних монастырях Востока“. *Богословский вестник*, Т. 1, бр. 2 (1905): 371–400.
- Смирнов, С. И. „Исповедь и покаяние в древних монастырях Востока: Старческая исповедь“. *Богословский вестник*, Т. 1, бр. 3 (1905): 453–480.
- Смирнов, С. И. „Исповедь мирян перед старцами: Служение миру древнего монашества“. *Богословский вестник*, Т. 3, бр. 9 (1905): 1–38.
- Смирнов, С. И. „Кто совершал таинство покаяния в Древней Церкви?“. *Богословский вестник*, Т. 1, бр. 3 (1906): 469–502.
- Смирнов, С. И. „Кто совершал таинство покаяния в Древней Церкви?“. *Богословский вестник*, Т. 2, бр. 5 (1906): 1–33.
- Στεφανίδης, Κωνσταντῖνος. *Ἡ πνευματική καθοδήγηση τῶν μοναχῶν στὴν ἐμπειρία καὶ τὰ κείμενα τοῦ ὁσίου Θεοδώρου τοῦ Στουδίτη. Διδακτορική διατριβή πρὸς ὑποβλήθηκε στὸ Τμῆμα Θεολογίας τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη, 2017.
- Убипариповић, Србољуб. „Света тајна исповести и покајања и обнова литургијског живота у Православној Цркви: извесне недоумице и актуелни изазови“. У *Покајање, прашишање и спавање у савременој (посмодерној) култури. Истинуло се време и приближило се Царство Божије; покајше се и верујше у Јеванђеље (Мк 1, 15)*, 121–140.

Wagner, Georg. „Покаянная дисциплина в Восточной традиции“. У М. Арранц, *Избранные сочинения по литургике. Том II. Таинства Византийской Традиции*, 202–211.

Примљено: 24. 7. 2023.
Одобрено: 6. 9. 2023.

THE MINISTRY OF A CONFESSOR IN ARTICLE 11 OF DUŠAN'S LAW CODE: A SACRAMENTAL AND THEOLOGICAL PERSPECTIVE

Presbyter Srboljub D. Ubiparipović

Faculty of Orthodox Theology at the University of Belgrade

Summary: In this paper it has been researched and analyzed the ministry of a confessor, which had been defined by article 11 of Dušan's Law Code. After the reconsideration of origin and development of this ministry in the Eastern Orthodox Church, the author deals with different aspects of ministry of confessor in the Patriarchate of Peć according to the written liturgical and Canon-Law's sources from the period of XIV–XVI centuries. Therefore, he constructs strong hypotheses concerning, from the one side, development of the rite for cherotonia of confessor in the Patriarchate of Peć. From the other side, the author reveals the personality and some certain sacramental actions of those who, by the blessing and approval of diocesan bishop, were being receiving the thoughts and sins of the Penitent Orthodox Christians.

Key words: Bishop, Holy Sacrament of Confession and Repentance, Confessor, Orthodox Church, Dušan's Law Code.